Published by TSU Press | DOI: [https://doi.org/10.62119/sjn.27.2026.12241]
© Tamar Lomidze, 2026 | ISSN 1512-2514 (print) | E-ISSN 2346-772X (online)
This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/
Sjani 27 (2026), [pp. 198-217]
sjani.ge

დისტანციური კითხვა

თავი მეორე
ჰიპოთეზები მსოფლიო ლიტერატურის შესახებ

ფრანკო მორეტი
აშშ

Received [1 May, 2026] | Accepted [1, July, 2026] | Published online [3 November]

„ახალი დროის ევროპული ლიტერატურის“ მსგავსად, „ჰიპოთეზები“ გარკვეული თარიღისთვის დაიწერა. კოლუმბიის უნივერსიტეტში ინგლისური და შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის კათედრის რესტრუქტურიზაცია მიმდინარეობდა და წინადადება შევიტანე, შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა ინგლისური ფილოლოგიისგან გამიჯნულიყო. კათედრაზე რამდენიმე უსიამოვნო კონფლიქტი მოხდა და ამის შემდგომ იტალიის აკადემიამ შემომთავაზა მცირემასშტაბიანი კონფერენციის ჩატარება ოთხი მოხსენებით, რომელთაგანაც ერთი ჩემი იყო. გავიფიქრე, რომ ეს ხელსაყრელი შემთხვევა იმისთვის უნდა გამომეყენებინა, რათა აზრთა უთანხმოება საჯარო განხილვის საგნად მექცია.

დისკუსია შედარებით ლიტერატურათმცოდნეობას ეძღვნებოდა. იმხანად შესიტყვება – „მსოფლიო ლიტერატურა“ – საკამათოდ მიიჩნეოდა. მახსოვს, ერთ-ერთი ვარიანტის სახით განვიხილავდი სახელწოდებას „მსოფლიო ლიტერატურა?“ – კითხვის ნიშნით, რაც მოწმობდა ჩემს დაეჭვებას ამ თითქოსდა ხმარებიდან გამოსულ ტერმინში. პასკალ კაზანოვას „ლიტერატურის მსოფლიო რეპუბლიკამ“, რომელიც გამოსაქვეყნებლად მაშინ მზადდებოდა, როდესაც „ჰიპოთეზებს“ ვწერდი, სიტუაციის შეცვლას შეუწყო ხელი, მაგრამ

იმხანად ყველა მაინც სკეპტიკურად იყო განწყობილი ამ ტერმინის მიმართ (მაგალითად, ჩემმა კოლეგებმა კოლუმბიის უნივერსიტეტიდან არ მოისურვეს, რომ შესიტყვება „მსოფლიო ლიტერატურა“ გამოეყენებინათ ახალი კათედრის სახელწოდების სახით). საბედნიეროდ, ვიპოვე ვალერსტაინის საიმედო კონცეპტუალური მოდელი – მსოფლსისტემური თეორია – და კვლევა ამ მიმართულებით გავაგრძელე.

დავინტერესდი ვალერსტაინისეული ტრიადით – ბირთვი, პერიფერია და ნახევარპერიფერია – რადგან მისი დახმარებით შესაძლებელი იყო იმ ემპირიული დაკვირვებების განმარტება, რომლებიც 1990-იან წლებში დავაგროვე: საფრანგეთის ცენტრალური ადგილი კონტინენტურ ევროპაში, რომელიც ესოდენ ხშირად მოიხსენიება ჩემს სტატიაში ევროპული ლიტერატურის შესახებ; უჩვეულო ნაყოფიერება ნახევარპერიფერიისა, რომელიც „თანამედროვე ეპოსშია“ გამოკვლეული; ლიტერატურული ბაზრების არათანაზომიერება „ევროპული რომანის ატლასში“ – ეს და სხვა აღმოჩენები ამყარებდა ვალერსტაინის მოდელს. გარდა იმისა, რომ ეს თეორია შეესაბამებოდა ფაქტებს, ის, ასევე, აშკარად ავლენდა სისტემურ შეზღუდვებს, რომელთა ჩარჩოებშიც ეროვნული ლიტერატურები იძულებით ვითარდებოდა: „ახალი დროის ევროპული ლიტერატურის“ საპირისპიროდ, მსოფლსისტემურმა თეორიამ ულმობელი რეალისტურობით გამოავლინა ცენტრალურ ლიტერატურათა უნარი, განსაზღვრონ და, არსებითად, შერყვნან ეროვნულ ლიტერატურათა უმრავლესობის განვითარების გზები.

მიუხედავად იმისა, რომ „ჰიპოთეზები“ მთლიანად ეფუძნება მარქსისტ მკვლევართა – ჯეიმისონის, შვარცის, მიოსის, მუკერჯის და, რასაკვირველია, თვით ვალერსტაინის – ნაშრომებს და გამყარებულია დიდი რაოდენობის ისტორიული ფაქტებით (ყოველ შემთხვევაში, საკმარისად დიდი რაოდენობის ფაქტებით, თუ გავითვალისწინებთ ლიტერატურის ისტორიის პარამეტრებს), მათ მძაფრი დისკუსიები გამოწვიეს მემარცხენეთა შორის. პასუხად, სამი წლის შემდეგ „კიდევ ჰიპოთეზები“დავწერე. ბედის ირონიით, კრიტიკის პირველ თავდასხმას მოჰყვა მეორე იერიში – უფრო ძლიერი და, თანაც, როგორც მემარცხენეთა, ისე მემარჯვენეთა მხრივ, რომლის სამიზნეც „დისტანციური კითხვის“ იდეა იყო. ეს საბედისწერო გ ამოთქმა დავამატე სტატიაზე მუშაობის ბოლოს, თავდაპირველად კი ვიყენებდი შესიტყვებას „სერიული კითხვა“, როგორც მინიშნებას კვანტიტატური თეორიის ძირითად ოპერაციაზე. შემდგომ „სერიული“ კითხვა როგორღაც გაქრა, ხოლო „დისტანციური“ დარჩა. აქ შეიმჩნეოდა ხუმრობის ერთგვარი ელემენტი, ერთგვარი სულის მოთქმა მძაფრი პოლემიკის პროცესში. მაგრამ, მგონი, ეს არავის არ მიუჩნევია ხუმრობად, რაც, როგორც ჩანს, სამართლიანი იყო.

„ეროვნული ლიტერატურა ამჟამად ნაკლებმნიშვნელოვანია. დგება მსოფლიო ლიტერატურის ეპოქა და ყოველმა ჩვენგანმა ხელი უნდა შეუწყოს ამ ეპოქის დადგომას“, – უთხრა გოეთემ ეკერმანს 1827 წელს. მარქსი და ენგელსი კი 20 წლის შემდეგ, 1848 წელს, წერდნენ: „ეროვნული ცალმხრიობა და შეზღუდულობა სულ უფრო მიუღებელია და უამრავი ეროვნული და ადგილობრივი ლიტერატურიდან წარმოიშობა ერთი მსოფლიო ლიტერატურა“. Weltliteratur – სწორედ მას გულისხმობდნენ გოეთე და მარქსი. მსოფლიო ლიტერატურას, რომელსაც თითქმის არაფერი აქვს საერთო „შედარებით“ ლიტერატურათმცოდნეობასთან: ჩინურ რომანს, რომელსაც გოეთე ზემოხსენებული საუბრის დროს კითხულობდა ან „მანიფესტში“ აღწერილ ბურჟუაზიას, რომელმაც „მსოფლიო ბაზრის ექსპლუატაციის გზით ყველა ქვეყანაში წარმოება და მოხმარება კოსმოპოლიტური გახადა“. გულწრფელად რომ ვთქვათ, შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა ამგვარ წინაპრებს არ იმსახურებს. ის იმთავითვე იყო გაცილებით უფრო მოკრძალებული ინტელექტუალური ინიციატივა, რომელიც არ სცილდებოდა დასავლეთ ევროპის ფარგლებს და, ძირითადად, იზღუდებოდა რაინის შემოგარენით (ეს იყვნენ გერმანელი ფილოლოგები, რომლებიც ფრანგულ ლიტერატურას შეისწავლიდნენ). და სხვა არაფერი.

ამან ზეგავლენა მოახდინა ჩემი მეცნიერული შეხედულებების ჩამოყალიბებაზე. ყოველგვარი მეცნიერული მოღვაწეობა ხომ თავისი ჩარჩოებითაა შემოფარგლული. მაგრამ შესაძლებელია ჩარჩოების გაწევა და, ვფიქრობ, ამჟამად შესაბამისი დროა იმისთვის, რომ დავუბრუნდეთ ოდინდელ ამბიციურ იდეებს Weltliteratur-ის შესახებ: ბოლოს და ბოლოს, ეჭვგარეშეა, რომ ამჟამად ჩვენი გარემომცველი ლიტერატურა მსოფლიო ლიტერატურაა. მთავარი ის კი არაა, რა უნდა ვიკვლიოთ, არამედ – ის, თუ როგორ ვიკვლიოთ. რაში მდგომარეობს მსოფლიო ლიტერატურის კვლევა? როგორ უნდა დავიწყოთ ის? მე შევისწავლი 1790-1930-იანი წლების დასავლეთევროპულ პროზას და შარლატანად ვგრძნობ თავს, როდესაც ვცილდები ბრიტანეთის ან საფრანგეთის საზღვრებს. აქ კი საუბარია მსოფლიო ლიტერატურის შესახებ...

რასაკვირველია, ბევრი მკვლევარი უფრო მეტს და უფრო დაკვირვებულად კითხულობდა, ვიდრე – მე, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ახლა საკითხი

ეხება ასობით ენასა და ლიტერატურას. აქ „მეტი“ კითხვა ბევრს არაფერს ნიშნავს, განსაკუთრებით, იმგვარ სიტუაციაში, როდესაც ეს-ესაა დავიწყეთ თავიდან აღმოჩენა იმისა, რასაც მარგარეტ კოენი „უდიდეს არწაკითხულს“ უწოდებს. „დასავლეთევროპულ პროზას ვიკვლევ...“. ეს არცთუ ზუსტი ფორმულირებაა, რადგან ვიკვლევ მხოლოდ მის კანონიზებულ ნაწილს, რომელიც მთელი გამოქვეყნებული ლიტერატურის ერთ პროცენტზე ნაკლებს შეადგენს. რასაკვირველია, ბევრ ჩვენგანს მეტი აქვს წაკითხული, მაგრამ საქმე ისაა, რომ არსებობს მე-19 საუკუნის 30 000 ბრიტანული რომანი, ან 40 000, 50 000, 60 000 - ზუსტად არავინ იცის. ისინი არავის წაუკითხავს და არც არასოდეს წაიკითხავს. მაგრამ არსებობს, ასევე, ფრანგული, ჩინური, არგენტინული, ამერიკული რომანები...

კარგი აზრია, რომ „მეტი“ ვიკითხოთ, მაგრამ ამ გზით პრობლემას ვერ გადავწყვეტთ[1].

შესაძლოა, მეტად ძნელი ამოცანაა, ერთდროულად, მსოფლიო ლიტერატურისა და უდიდესი არწაკითხულის კვლევა. მაგრამ, ჩემი აზრით, ეს ჩვენი უნიკალური შესაძლებლობაა, რადგან პრობლემის უდიდესი მასშტაბის გამო გასაგები ხდება, რომ მსოფლიო ლიტერატურა არ შეიძლება იყოს, უბრალოდ, ლიტერატურა, ოღონდ უფრო ვრცელი ზომისა; ის სხვაგვარი უნდა იყოს. ჩვენ არ შეგვიძლია მისი კვლევა ისევე, როგორც ადრე, მაგრამ უფრო მეტი ინტენსიობით. ის სხვაგვარი უნდა იყოს. *კატეგორიები* სხვაგვარი უნდა იყოს. მაქს ვებერის მითითებით, „მეცნიერებათა დაყოფის საფუძველია არა „ფაქტობრივი“ კავშირები „*საგნებს*“ შორის, არამედ – *პრობლემათა „აზრობრივი*“ კავშირები“: იქ, სადაც ახალი მეთოდის მეშვეობით იკვლევენ ახალ პრობლემას <....>, წარმოიშობა ახალი „მეცნიერება“[2]. არსებითი სწორედ ესაა: მსოფლიო ლიტერატურა ობიექტი კი არა, პრობლემაა, რომელიც ახალ ლიტერატურათმცოდნეობით მეთოდს მოითხოვს, – და ჯერჯერობით მეტი რაოდენობის წიგნების წაკითხვის გზით ახალი მეთოდი არავის აღმოუჩენია. ახალი თეორიები სხვაგვარად იბადება: თავდაპირველად მათ სჭირდება ნახტომი, ერთგვარი სანაძლეო კამათისას – ანუ, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჰიპოთეზა.

[1] უდიდესი არწაკითხულის პრობლემას ვეხები წინამდებარე წიგნის თავში, სახელწოდებით, „ლიტერატურული სასაკლაო“.

[2] Max Weber, ‘Objectivity in Social Science and Social Policy’, in *The Methodology of the Social Sciences*, New York 1949 (1904), p. 68.

მსოფლიო ლიტერატურა: ერთიანი და არათანაზომიერი

საწყის ჰიპოთეზას დავესესხები ისტორიული ეკონომიკის მსოფლსისტემურ სკოლას, რომლის თვალსაზრისით, მსოფლიო კაპიტალიზმი, ერთდროულად, ერთიანი და არათანაზომიერი სისტემაა: მას აქვს ბირთვი და პერიფერია (და, ასევე, ნახევარპერიფერია), რომელთა ურთიერთმიმართებები მზარდი არათანაზომიერებით ხასიათდება. ერთიანი და არათანაზომიერი: *ერთიანი* ლიტერატურა (Weltliteratur – მხოლობით რიცხვში, ისე, როგორც გოეთესთან და მარქსთანაა), ან, შესაძლოა, – უფრო ზუსტად, – ერთიანი მსოფლიო ლიტერატურული სისტემა (ურთიერთდაკავშირებული ლიტერატურებისა), რომელიც განსხვავდება იმისგან, რასაც გოეთე და მარქსი მოელოდნენ, რადგან ის, თავისი არსით, არათანაზომიერია. „საგარეო ვალი გარდაუვალია ბრაზილიის ლიტერატურაში, ისევე, როგორც ნებისმიერ სხვა სფეროში“, – ამტკიცებს რობერტო შვარცი თავის ბრწყინვალე ესეში „რომანის იმპორტირება ბრაზილიაში“, – „და ეს ნაწარმოებთა ნაკლებმნიშვნელოვანი ელემენტი კი არა, მათი შემადგენელი ნაწილია“[1]. აი იტამარ ევენ-ზოჰარის აზრები ებრაული ლიტერატურის შესახებ: „ინტერფერენცია [წარმოადგენს] კავშირს ლიტერატურებს შორის, რომლის დროსაც <...> მიმწოდებელ ლიტერატურას შეუძლია გასცეს პირდაპირი და არაპირდაპირი სესხები [ლიტერატურის *იმპორტირება,* პირდაპირი და არაპირდაპირი სესხები, საგარეო სესხი – ყურადღება მიაქციეთ, როგორ შეუმჩნევლად შეიჭრა ეკონომიკური მეტაფორები ლიტერატურის ისტორიაში] – და იქცეს სესხების მიმწოდებლად <...> მიმღები ლიტერატურისათვის. <...> *ლიტერატურული ინტერფერენცია სიმეტრიული არაა. უფრო ხშირად მიმწოდებელი ლიტერატურა ერევა მიმღებ ლიტერატურაში ამ უკანასკნელის სრული იგნორირების პირობებში*“[2].

აი, რას ნიშნავს ერთიანობა და არათანაზომიერება: ერთი კულტურის ბედს (როგორც წესი, ესაა პერიფერიაზე არსებული კულტურა, როგორც მონსერატ იგლესიას სანტოსმა დააზუსტა)[3] კვეთს და ცვლის სხვა (ბირთვში განლაგებული) კულტურა, ისე, რომ „მის სრულ იგნორირებას ახდენს“. ძალაუფლების ეს ასიმეტრიულობა ნაცნობი მოვლენაა და ცოტათი მოგვიანებით მეტს ვიტყვი „საგარეო ვალზე“, როგორც ლიტერატურის შემადგენელ ელემენტზე.

---

[1] Roberto Schwarz, ‘The Importing of the Novel to Brazil and Its Contradictions in the Work of Roberto Alencar’ (1977), in *Misplaced Ideas*, London 1992, p. 50.

[2] Itamar Even-Zohar, ‘Laws of Literary Interference’, in *Poetics Today*, 1990, pp.54, 62.

[3] Montserrat Iglesias Santos, ‘El sistema literario: teoria empirica y teoria de los polisistemas’, in Dario Villanueva (ed.), *Avances en teoria de la literatura*, Santiago de Compostela 1994, p. 339: „ხაზგასასმელია, რომ ინტერფერენცია ყველაზე ხშირად სისტემის პერიფერიაზე ხდება“.

ახლა კი ნება მიბოძეთ, ვისაუბრო სოციალური ისტორიის სფეროდან თეორიული კარკასის სესხებისა და ლიტერატურის ისტორიაში მისი გამოყენების შედეგთა შესახებ.

დისტანციური კითხვა

სტატიაში შედარებითი სოციალური ისტორიის შესახებ მარკ ბლოკმა წარმოადგინა შესანიშნავი „ლოზუნგი“ – როგორც თვითონ ახასიათებს მას: „ანალიზისადმი წლების მიძღვნა სინთეზის ერთი დღის გულისთვის“[1]. თუკი ბროდელს ან ვალერსტაინს წავიკითხავთ, მყისვე გასაგები გახდება, რას გულისხმობდა ბლოკი. ტექსტს, რომელიც მთლიანად ვალერსტაინს ეკუთვნის, მის „სინთეზის დღეს“, გვერდის მეოთხედი უკავია, იშვიათად – ნახევარი; ყველაფერი დანარჩენი – ციტატებია („თანამედროვე მსოფლსისტემის“ პირველ ტომში მათი რაოდენობა 1400-ს აღწევს). წლები სხვა ადამიანთა მიერ განხორციელებული ანალიზისა, რომელიც ნააზრევი ვალერსტაინთან ერთ გვერდზეა სინთეზირებული.

ამგვარად, თუკი ამ მოდელს სერიოზულად მივუდგებით, მაშინ მსოფლიო ლიტერატურის შესწავლისას როგორღაც უნდა გავითვალისწინოთ ეს „გვერდიც“ (ესე იგი, კავშირი ანალიზსა და სინთეზს შორის) ლიტერატურის სფეროში. მაგრამ, ამგვარ შემთხვევაში, ლიტერატურის ისტორია მისი თანამედროვე იერსახისგან ძალზე განსხვავებულად წარმოგვიდგება: ეს იქნება „მეორად წყაროზე“ დამყარებული ლიტერატურის ისტორია – სხვა ადამიანთა კვლევებისგან აგებული *მოზაიკა, ტექსტების უშუალოდ წაკითხვის გარეშე.* ის არანაკლებ ამბიციურია, ვიდრე ადრე იყო (მსოფლიო ლიტერატურა!), მაგრამ ახლა ამბიცია პირდაპირპროპორციულია *ტექსტამდე მანძილისა:* რაც უფრო ამბიციურია ჩანაფიქრი, მით მეტი უნდა იყოს მანძილი.

შეერთებული შტატები დაკვირვებული კითხვის (close reading) ქვეყანაა, ამიტომ იმედი არ მაქვს, რომ ეს იდეა პოპულარული გახდება. მაგრამ დაკვირვებული კითხვის ნაკლი ისაა (მის ყველა ვარიანტში, დაწყებული ახალი კრიტიკით და დამთავრებული დეკონსტრუქციით), რომ აუცილებლად საჭიროებს მხოლოდ და მხოლოდ მცირე „კანონს“. შესაძლოა, ამჟამად ეს წანამძღვარი გაუცნობიერებელი და უჩინარია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, არსად გამქრალა: ესოდენ ბევრი ძალისხმევის მეშვეობით ცალკეული ტექსტების შესწავლა *მხოლოდ* იმ შემთხვევაშია გამართლებული, თუკი ვთვლით, რომ ისინი

[1] Marc Bloch, ‘Pour une histoire comparee des societes europeennes’, *Revue de synthese historique*, 1928;

მნიშვნელოვანია. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას აზრი არა აქვს. ხოლო თუ გვსურს, გავცდეთ „კანონის“ საზღვრებს (და, რასაკვირველია, მსოფლიო ლიტერატურის მკვლევარი სწორედ ასე უნდა მოიქცეს – აბსურდული იქნება, ასე რომ არ მოქცეულიყო), მაშინ დაკვირვებული კითხვა არ გამოგვადგება. ის სრულიად საპირისპირო ამოცანების გადასაწყვეტადაა შემუშავებული. თავისი არსით, დაკვირვებული კითხვა თეოლოგიური ხასიათისაა, რადგან განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ძალზე მცირერიცხოვან ტექსტებს, რომლებიც უკიდურესად სერიოზულად განიხილება – მაშინ, როდესაც გვჭირდება მხოლოდ მცირე მოლაპარაკება ეშმაკთან: ჩვენ ვიცით, როგორ უნდა ვიკითხოთ ტექსტები, ახლა კი უნდა ვისწავლოთ, როგორ *არ ვიკითხოთ* ისინი. დისტანციური კითხვა, რომლისთვისაც – ვიმეორებ – მანძილი ცოდნის მიღების პირობას წარმოადგენს, შესაძლებლობას იძლევა, ყურადღება გავამახვილოთ გაცილებით უფრო დიდ ან გაცილებით უფრო მცირე ერთეულებზე, ვიდრე ტექსტია: მხატვრულ ხერხებზე, თემებზე, ტროპებზე, ან კიდევ – ჟანრებსა და სისტემებზე. და თუ შუალედში ძალზე მცირესა და ძალზე დიდს შორის ტექსტი გაქრება – ვერაფერს გავაწყობთ, ეს იქნება ერთ-ერთი იმ შემთხვევათაგან, როდესაც შეიძლება ითქვას: „ნაკლები მეტს ნიშნავს“ (less is more). თუ გვსურს ჩავწვდეთ იმას, თუ როგორაა მოწყობილი სისტემა მთლიანად, მაშინ მზად უნდა ვიყოთ იმისთვის, რომ რაღაც დაიკარგება. თეორეტიზების სანაცვლოდ ყოველთვის რაღაც საზღაური უნდა გავიღოთ: სინამდვილე, მისი მრავალფეროვნების გამო, განუზომელია. კონცეფციები კი – აბსტრაქტული და მწირი. ამასთან, სწორედ მათი „სიმწირე“ გვაძლევს საშუალებას, დავეუფლოთ და, შედეგად, შევიმეცნოთ ისინი. სწორედ ამიტომაა, რომ ნაკლები მართლაც ნიშნავს მეტს.[1]

დასავლეთევროპული რომანი: წესი თუ გამონაკლისი?

ნება მიბოძეთ, მოვიყვანო ნიმუში იმისა, როგორ ეფარდება დისტანციური კითხვა მსოფლიო ლიტერატურას. ესაა არა მოდელი, არამედ მხოლოდ ნიმუში, თანაც იმ სფეროდან, რომელშიც ვერკვევი (სხვა სფეროებში სიტუაცია შეიძლება არსებითად განსხვავებული იყოს). რამდენიმე წლის წინ ფრედრიკ ჯეიმისონმა წინასიტყვაობაში კოძინა კარატანის ნაშრომისა „თანამედროვე

[1] ან, თუ ვებერს კიდევ ერთხელ დავიმოწმებთ: „ცნებები არის და შეიძლება იყოს მხოლოდ ემპირიულ მოცემულობაზე სულიერი ბატონობის საშუალება“ (Ibid, p. 106; იქვე, გვ. 408). ლოგიკურია, რომ რაც უფრო ფართოა შესასწავლი სივრცე, მით მეტად დაგვჭირდება აბსტრაქტული „საშუალებები“, რომელთაც ემპირიულ რეალობაზე კონტროლის დამყარება ძალუძთ.

იაპონური ლიტერატურის წარმოშობა“ შენიშნა, რომ იაპონური რომანის განვითარების საწყის ეტაპზე „ყოველთვის როდი ხერხდებოდა დასავლური რომანის ფორმალურ სტრუქტურებთან იაპონური სოციალური სინამდვილის მასალის ორგანული გაერთიანება“. ამასთან დაკავშირებით ის იმოწმებს მასაო მიოსის „სიჩუმის თანამზრახველებს“ და მინაკში მუკერჯის „რეალიზმსა და სინამდვილეს“ (ადრეული ინდური რომანის გამოკვლევას)[1]. მართლაც, ეს ნაშრომები ხშირად განიხილავენ რთულ „პრობლემებს“ (მუკერჯის ტერმინი), რომლებიც წამოიშობა იაპონურ ან ინდურ სინამდვილესთან დასავლური ფორმების გაერთიანებისას.

დამაინტერესა იმ ფაქტმა, რომ ერთი და იგივე სიტუაცია შეიძლებოდა ჩამოყალიბებულიყო ისეთ განსხვავებულ კულტურებში, როგორებიც ინდური და იაპონური კულტურებია. კიდევ უფრო მეტად დავინტერესდი, როდესაც მივხვდი, რომ რობერტო შვარცმა დამოუკიდებლად აღმოაჩინა ძალზე მსგავსი პრინციპი ბრაზილიური ლიტერატურის განხილვისას. შედეგად, ბაზრებსა და ფორმებს შორის კავშირების გააზრებისას ვაანალიზებდი ამ ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ფაქტებს და უნებლიეთ აღვიქვი ჯეიმისონის იდეა ლიტერატურული ევოლუციის კანონის სახით (ამგვარი იდეების გამოთქმისას უკიდურესი სიფრთხილეა საჭირო, მაგრამ არც კი ვიცი, სხვაგვარად როგორ გამოვთქვა ისინი): ლიტერატურული სისტემის პერიფერიაზე არსებულ კულტურებში (ესე იგი, როგორც ევროპის, ისევე მის საზღვრებს გარეთ არსებულ თითქმის ყველა კულტურაში) თანამედროვე ტიპის რომანი წარმოიშობა არა დამოუკიდებელი განვითარების შედეგად, არამედ – როგორც კომპრომისი დასავლურ (როგორც წესი, ფრანგულ ან ინგლისურ) ფორმალურ ზეგავლენებსა და ადგილობრივ მასალას შორის.

პირველსაწყისი იდეა განვითარდა და გადაიქცა კანონთა მცირე ნაკრებად[2] და ყოველივე ეს ძალზე საინტერესო იყო, მაგრამ... რჩებოდა მხოლოდ იდეად, ჰიპოთეზად, რომლის შემოწმება საჭირო იყო, შეძლებისდაგვარად, ფართო მასალაზე. ამიტომ გადავწყვიტე, დავკვირვებოდი თანამედროვე რო-

[1] Fredric Jameson, „In the Mirror of Alternate Modernities“ , in Karatani Kojin, Origins of Modern Japanese Literature, Durhem-London 1993, P. xiii.

[2] მათი საერთო ნიშან-თვისებების აღწერა დავიწყე „1800-1900 წლების ევროპული რომანის ატლასის“ (London, 1998) ბოლო თავში. ისინი დაახლოებით ამგვარია: მეორე კანონი ისაა, რომ ფორმალური კომპრომისი დასავლეთევროპული ნაწარმოებების მასობრივი თარგმნით მზადდება; მესამე – ისაა, რომ კოპრომისი, როგორც წესი, არასტაბილურია (ამის კარგი მაგალითი მოჰყავს მიოსის – იაპონური რომანების „განუხორციელებელი პროგრამა“); მაგრამ – და ეს მეოთხე კანონია, – იმ იშვიათ შემთხვევებში, როდესაც განუხორციელებელი პროგრამის ხორცშესხმა ხდება, ნამდვილი ფორმალური რევოლუციები მიმდინარეობს ხოლმე.

მანის ტალღის გავრცელებას (დაახლოებით 1750 -დან 1950 წლის ჩათვლით) ლიტერატურის ისტორიის კვლევათა ფურცლებზე. ასეთები იყო: გასპერეტისა და გოშჩილოს ნაშრომები XVIII საუკუნის აღმოსავლეთ ევროპის შესახებ;[1] ტოსკისა და მარტი-ლოპესისა – XIX საუკუნის დასაწყისის სამხრეთ ევროპის შესახებ;[2] ფრანკოსი და სომერისა – XIX საუკუნის შუა ხანების ლათინური ამერიკის შესახებ;[3] ფრიდენისა – 1860-იანი წლების ებრაული რომანების შესახებ[4]; მიოსას, საიდისა და ალენისა – 1970-იანი წლების არაბული რომანების შესახებ[5]; ევინისა და პარლასი – იმავე დროის თურქული რომანების შესახებ[1];

---

[1] „რუსული რომანის ჩამოყალიბების ისტორიის გათვალისწინებით, გასაკვირი არაა, რომ ის შეიცავს მრავალ პირობითობას, რომლებიც ცნობილია ფრანგულსა და ბრიტანულ ლიტერატურაში“, – ამტკიცებს დევიდ გასპერეტი ნაშრომში „The Rise of Russian Novel“ (DeKalb 1998, p.5). ელენა გოშჩილო კი კრასიცკის „მიკოლაი დოსვიადჩინსკის თავგადასავლების...“ წინასიტყვაობაში წერს: „თავგადასავლების“ განხილვა უმჯობესია დასავლეთევროპული ლიტერატურის კონტექსტში, რომელმაც მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა ამ ნაწარმოებზე“ (Ignacy Krasicki, *The Adventures of Mr Nicholas Wisdom*. Evanston 1992, p. xv.)

[2] ლუკა ტოსკიმ ასე აღწერა დაახლ. 1899 წლის იტალიური ლიტერატურული ბაზრის მოწყობა: „არსებობდა დასავლური პროდუქციის მოთხოვნა და მისი დაკმაყოფილება იყო საჭირო“ (‘Alle origini della narrative di romanzo in Italia’, in Massimo Saltafuso [ed*.], Il viaggio del narrare*, Florence 1989, p.19). ერთი თაობის შემდეგ ესპანეთში „მკითხველებს არ აინტერესებდათ ესპანური რომანის ორიგინალურობა; უნდოდათ, მხოლოდ, რომ ის მათთვის ჩვეული უცხოური მოდელების შესატყვისი ყოფილიყო“ – და, ამგვარად, ასკვნის ელიზა მარტი-ლოპესი, შეიძლება ითქვას, რომ 1800 და 1850 წლების შუალედში „ესპანური რომანი საფრანგეთში იწერებოდა“ (Elisa Marti-LopezElisa Marti-Lopez, ‘La orfandad de la novela espanola: politica editorial y creacion literaria a mediados del siglo **XIX’,** *Bulletin Hispanique*, 1997).

[3] რასაკვირველია, სრულყოფილი ქმნილებები მცირერიცხოვანი იყო. ესპანურ-ამერიკული რომანი გაცილებით უფრო ხშირად იყო ტლანქი და ულაზათო, თანამედროვე ევროპული რომანტიკული რომანიდან ნასესხები სიუჟეტით! (Clean Franco, Spanish-American Literature, Cambridge 1969, p. 56). „XIX საუკუნის შუა ხანების ლათინურამერიკული რომანების ქალი და ვაჟი პერსონაჟები ერთმანეთზე ისე არ ოცნებობდნენ, როგორც უწინ მიღებული იყო <...> ეს გრძნობები შეიძლება დამახასიათებელი არ ყოფილიყო წინამორბედი თაობისთვის. ფაქტობრივად, მოდერნიზებული მიჯნურები ეუფლებოდნენ ეროტიულ ფანტაზიებს ევროპული რომანტიკული ლიტერატურის კითხვის მეშვეობით, რომლის რეალურ ხორცშესხმაზეც ოცნებობდნენ“ (Doris Sommer, *Foundational Fictions:The National Romances of Latin America,* Berkeley-Los Angeles 1991, pp. 31-32).

[4] ავტორები, რომლებიც იდიშზე წერდნენ, მიმართავდნენ ევროპული რომანებისა და მოთხრობების მრავალფეროვან ელემენტთა პაროდირებას, მითვისებას, შეერთებასა და ტრანსფორმირებას (Ken Frieden, *Classic Yiddish Fiction*, Albany 1995, p. x).

[5] მატი მოოსა იმოწმებს პროზაიკოს იაჰია ჰაკის: „საშიში არაფერია იმაში, რომ ვაღიაროთ: მოთხრობა, მისი თანამედროვე ფორმით, ჩვენთან დასავლეთიდან მოვიდა. მოთხრობის სათავეებთან მდგომ მწერლებზე ზეგავლენა მოახდინა ევროპულმა ლიტერატურამ, პირველ რიგში – ფრანგულმა. თუმცა ინგლისური ლიტერატურის საუკეთე-

ანდერსონისა- 1997 წლის ფილიპინური Noli Me Tangere-ს შესახებ; ჟაოსი და ვანისა საუკუნის დასაწყისის ცინის იმპერიის პროზის შესახებ[2]; ობეჩინას, ირელეს და კუაისონისა – 1920-1950-იანი წლების დასავლეთაფრიკული რომანების შესახებ[3] (და, რასაკვირველია, კარატანის, მიოსის, მუკერჯის, ევენ-

---

სო ნიმუშები ითარგმნა არაბულზე, მაგრამ ჩვენი მოთხრობის წყაროს ფრანგული ლიტერატურა წარმოადგენს“ (Matti Moosa, *The Origins of Modem Arabic Fiction*, 2nd edn, 1997 [1970], p.93). ედვარდ საიდის აზრით, „გარკვეულ მომენტში არაბი მწერლები გაეცნენ ევროპულ რომანებს და მსგავს ნაწარმოებთა წერა დაიწყეს (Edward Said, *Beginnings*, New York 1985 [1975], p. 81). ამავე შეხედულებისა იყო როჯერ ალენიც: „როდესაც გახშირდა კონტაქტები ევროპულ ლიტერატურებთან, დაიწყო ევროპული პროზის თარგმნაც არაბულ ენაზე და, ასევე, მათი მომდევნო ადაპტაცია და იმიტირება, რომელთა შედეგად ჩამოყალიბდა თანამედროვე არაბული ლიტერატურის ადგილობრივი ტრადიცია“ (Roger Allen, *The Arabic Novel*,Syracuse 1995, p. 12).

[1] „პირველი თურქული რომანები დაწერეს ახალი ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა. რომლებიც სახელმწიფო თანამდებობებზე მუშაობდნენ და კარგად იცნობდნენ ფრანგულ ლიტერატურას“, – ამტკიცებს ახმეტ ო.ევინი (*Origins and Development of the Turkish Novel*, Minneapolis 1983, p. 10); ასევე, ჯეილ პარლას აზრით, პირველი თურქი რომანისტები აერთიანებდნენ ტრადიციულ თხრობით ფორმებს დასავლური რომანიდან ნასესხებ მაგალითებთან“ (‘Desiring Tellers, Fugitive Tales:Don Quixote Rides Again, This Time in Istanbul’).

[2] „როგორც ჩანს, ცინის იმპერიის მწერლებზე, რომლებიც კითხულობდნენ და თარგმნიდნენ დასავლურ პროზას, ყველაზე ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა მოვლენათა განაწილებამ სიუჟეტში. თავდაპირველად ისინი ცდილობდნენ მოვლენათა მოწესრიგებას ქრონოლოგიის შესაბამისად. იმ შემთხვევებში, როდესაც ამგვარი მოწესრიგება შეუძლებელი იყო, მთარგმნელი ურთავდა მინაწერს, სადაც ბოდიშს იხდიდა. <...> საოცარია, მაგრამ როდესაც მთარგმნელი ცვლიდა ორიგინალს, იმის ნაცვლად, რომ მიჰყოლოდა მას, ის არ გრძნობდა ამგვარი მინაწერისა და ბოდიშის მოხდის აუცილებლობას“ (Henry Y. H. Zhao, *The Uneasy Narrator:Chinese Fiction from the Traditional to the Modemy* Oxford 1995, p.150). „მწერლები, რომლებიც ცინის იმპერიის არსებობის დასასრულს ცხოვრობდნენ, აქტიურად აახლებდნენ თავიანთ მემკვიდრეობას უცხოური მოდელების მეშვეობით, – წერს დევიდ დერ-ვეი ვანი, – ცინის იმპერიის დასასრული ჩინური ლიტერატურული „მოდერნის“ დასაწყისად წარმომიდგება. ვინაიდან მწერალთა მიერ ნოვაციათა ძებნას აღარ აკავებდა ტრადიციული ჩარჩოები, ის მჭიდროდ დაუკავშირდა იმ იდეების, ტექნოლოგიებისა და ძალების მრავალენობრივ, ინტერკულტურულ ცირკულაციას, რომელიც მიჰყვებოდა XIX ს. დასავლეთევროპული ექსპანსიის კვალს“ *(Fin-de-siecle Splendor: Repressed Modernities of Late Qing Fiction*, *i84g-ign*, Stanford 1997, pp. 5,19.)

[3] ძალზე მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომელმაც ზეგავლენა მოახდინა ადგილობრივ მწერალთა დასავლეთაფრიკულ რომანებზე, ის იყო, რომ ისინი გამოქვეყნდა არააფრიკელ მწერალთა მიერ აფრიკაზე დაწერილი რომანების შემდგომ <...> საზღვარგარეთულ რომანებში ხორცშესხმული იყო ის იდეები, რომელთა წინააღმდეგაც გამოდიოდნენ ადგილობრივი მწერლები სამწერლო მოღვაწეობის დაწყებისას“ (Emmanuel Obiechina, *Culture*, *Tradition and Society in the West African Novel, C*ambridge 1975, p. 17). „პირველი დაგომეური რომანი – „დაგოსიმი“ <...> საინტერესოა, როგორც ექსპერიმენტი, რომელ-

ზოჰარისა და შვარცის მეცნიერული ნაშრომები). ოთხი კონტინენტი, 200 წელი, 20-ზე მეტი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი ლიტერატურათმცოდნეობითი გამოკვლევა. ისინი ერთ რამეში თანხვდება: როდესაც გარკვეული კულტურის განვითარების შედეგად იქმნება თანამედროვე ტიპის რომანი, ის აუცილებლად იქცევა კომპრომისად ნასესხებ ფორმებსა და ადგილობრივ მასალას შორის. ჯეიმისონის „კანონმა“ გამოცდას გაუძლო – ყოველ შემთხვევაში, პირველ გამოცდას[1]; [2] მეტიც, მან ძირეულად შეცვალა ამ საკითხთა ისტორიული განმარტება. მართლაც, თუკი კომპრომისი ნასესხებსა და ადგილობრივს შორის ასე გავრცელებულია, დამოუკიდებელი გზები, რომლებიაც ვითარდებოდა ესპანური, ფრანგული და, უპირველეს ყოვლისა, ბრიტანული რომანები, პირიქით, *ჩესს კი არა, გამონაკლისს წარმოადგენს.* ისინი სხვებზე ადრე გამოჩნდა – ეს ასეა, მაგრამ ეს რომანები ტიპური სულაც არაა. რომანის

შიც ზეპირი აფრიკული ლიტერატურა განთავსებულ იქნა ფრანგული რომანის ჩარჩოებში“ (Abiola Irele, *The African Experience in Literature and Ideology,* Bloomington 1990, p. 147). „სწორედ რეალიზმის რაციონალურობამ შეუწყო ხელი იმ დროის პირობებში ეროვნული იდენტობის გამოჭედვას <...> რეალიზმის რაციონალურობა ვრცელდებოდა ისეთი ურთიერთგანსხვავებული ტექსტების მეშვეობით, როგორებიცაა გაზეთები, ონიჩის ბაზრის ლიტერატურა და „აფრიკელ მწერალთა სერიის“ პირველი გამოცემები, რომლებიც დომინირებდა ამ პერიოდის დისკურსში“ (Ato Quayson, *Strategic Transformations in Nigerian Writing*, Bloomington 1997, p. 162).

[1] სემინარზე, სადაც საჯაროდ პირველად გამოვთქვი იდეა „მეორად წყაროებზე“ დამყარებული ლიტერატურათმცოდნეობის შესახებ, სარა გოლსტაინმა დამისვა ძალიან საინტერესო კითხვა, რომელსაც კანდიდი თუ დასვამდა: „თქვენ გადაწყვიტეთ, რომ დაეყრდნოთ სხვა ლიტერატურათმცოდნეთა თვალსაზრისებს. შესანიშნავია. მაგრამ ვაითუ, ისინი ცდებიან?“ ჩემი პასუხი ამგვარი იყო: თუკი ისინი ცდებიან, მაშინ მეც ვცდები, და ამის გამოაშკარავება ძნელი არაა, რადგან ვერ ვიპოვი ვერავითარ არგუმენტებს – ვერ ვიპოვი გოშჩილოსთან, მარტი-ლოპესთან, სომერთან, ევინასთან, ჟაოსთან, ირელესთან... და საქმე მხოლოდ ის როდია, რომ ვერ ვიპოვი დადებით არგუმენტებს; ადრე თუ გვიან აღმოვაჩენ სხვადასხვაგვარ ფაქტებს, რომელთაც ვერ განვმარტავ. მაშინ ჩემი ჰიპოთეზა ფალსიფიცირებული იქნებ, პოპერის სახელგანთქმული ფორმულირების თანახმად, და იძულებული ვიქნები, უგულებელვყო ის. საბედნიეროდ, ეს ჯერჯერობით არ მომხდარა და ჯეიმისონის იდეა ჯერ კიდევ ძალაშია.

[2] კარგი, ვაღიარებ: ჰიპოთეზის შესამოწმებლად მაინც წავიკითხე ზოგიერთი ამგვარი „პირველი რომანი“ (კრასიცკის „მიკოლაი დოსვიადჩინსკის თავგადასავალი...“, აბრამოვიჩის „კაცუნა“, რისალის „Noli Me Tangere“, ფურაბატეის „მოტივტივე ღრუბელი“, რენე მარანის „ბატუალუ“, პოლ ჰაზუმეს „დოგისიმი“). მაგრამ ამგვარი „კითხვა“ ინტერპრეტაციებს კი არ წარმოშობს, არამედ მხოლოდ *ამოწმებს* მათ. ეს ლიტერატურათმცოდნეობისთვის ამოსავალი წერტილი კი არა, საბოლოო პუნქტია. გარდა ამისა, ამ შემთხვევაში ტექსტს კი არ კითხულობ, არამედ, უფრო, ტექსტის დახმარებით კითხულობ. საკუთარი ანალიზის ერთეულს ეძებ. ამგვარი საქმიანობა იმთავითვე შეზღუდულია ჩარჩოებით. ესაა კითხვა, რომელიც მოკლებულია თავისუფლებას.

„ტიპური“ განვითარება – ესაა კრასიცკი, ქემალი, რისალი, მარანი, და არა – დეფო.

ექსპერიმენტები ისტორიაზე

მსოფლიო ლიტერატურის მიმართ დისტანციური კითხვის გამოყენება შემდეგი მიზეზითაა მიმზიდველი: ის ეწინააღმდეგება ეროვნულ ისტორიოგრაფიებს, რასაც *ექსპერიმენტის* ფორმით ახორციელებს. თავდაპირველად გამოვყოფთ ანალიზის ერთეულს (ჩვენს შემთხვევაში – ფორმალურ კომპრომისს)[1], შემდეგ კი ვიკვლევთ მის ტრანსფორმაციებს სხვადასხვაგვარ კონტექსტებში[2], მანამ, სანამ – იდეალში – ლიტერატურის მთელი ისტორია არ იქცევა ურთიერთდაკავშირებულ ექსპერიმენტთა გრძელ ჯაჭვად. პიტერ მედავარის თქმით, ესაა „დიალოგი ფაქტსა და ფანტაზიას შორის“[3], ანუ შესაძლებელსა და რეალურად არსებულს შორის“[4]. ეს სიტყვები ზუსტად აღწერს ჩემს გამოკვ-

---

[1] პრაგმატული მოსაზრებების თანახმად, რაც უფრო ფართოა გეოგრაფიული სივრცე, რომლის შესწავლასაც ვაპირებთ, მით უფრო მცირე უნდა იყოს ანალიზის ერთეული: ცნება (ისე, როგორც ჩვენს შემთხვევაშია), ტროპი, მცირე თხრობითი ელემენტი – რაღაც ამგვარი. ვიმედოვნებ, რომ მომდევნო სტატიაში დაახლოებით გამოვავლენ სტილისტური „სერიოზულობის“ (ეს საკვანძო ცნებაა აუერბახის „მიმესისში“) გავრცელებას XIX და XX საუკუნეების რომანებში.

[2] საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელი ამონაკრები უნდა მივიჩნიოთ უცილობლად - ანუ, ეროვნულ ლიტერატურათა და ცალკეული რომანების რომელი ამონაკრები იქნება საკმარისი გარკვეული თეორიის ვარაუდთა შესამოწმებლად, – რასაკვირველია, ძალზე რთულია. ამონაკრები (და მისი დასაფუძვლება), რომელიც ამ წინასწარ ნარკვევშია გამოყენებული, არც ისე კარგია.

[3] მეცნიერული კვლევა „იწყება ისტორიით შესაძლებელი სამყაროს შესახებ, – განაგრძობს მედავარი, – და მთავრდება, შეძლებისდაგვარად, ისტორიით სინამდვილის შესახებ“. ეს სიტყვები ჯეიმს ბერდმა დაიმოწმა (*The Changing World of Geography*, Oxford 1993, p. 5). თვით ბერდი ამ ექსპერიმენტული მოდელის ძალზე დახვეწილ ვარიანტს გვთავაზობს.

[4] მიოსის, კარატანის (იაპონია), მუკერჯისა (ინდოეთი) და შვარცის (ბრაზილია) გარდა, ფორმალური კომპრომისის არასტაბილურობისა და კომპოზიციური პარადოქსების შესახებ ხშირად წერენ თურქული, ჩინური და არაბული რომანების მკვლევრები. ნამიკ ქემალის „ინტიბაჰის“ ანალიზისას ახმეტ ევინი აღნიშნავს, რომ „ორი თემის შერწყმა, რომელთაგან ერთი გვიამბობს ტრადიციული ოჯახური ცხოვრების შესახებ, მეორე კი - მეძავი ქალის სევდიანი განცდების თაობაზე, წარმოადგენს თურქული ლიტერატურის პირველ მცდელობას, მიაღწიოს ევროპული ლიტერატურისთვის დამახასიათებელ ფსიქოლოგიზმს, ისე, რომ თემატური ჩარჩოს სახით იყენებს თურქულ ყოფას. *მაგრამ ეს თემები შეუთავსებელია, ხოლო მითდამი დათმობილი ყურადღება იმდენად არათანაზომიერია, რომ რომანის ერთიანობა ირღვევა,. „ინტიბაჰის“ სტრუქტურული ხარვეზები ასახავენ განსხვავებას, რომელიც შეიმჩნევა თურქული ლიტერატურული ტრადიციისა და ევროპული რომანის მეთოდებსა და პრობლემატიკას შორის“* (Evin, *Origins*

ლევას: როდესაც, მასზე მუშაობისას, ჩემი ისტორიკოსი კოლეგების ნაშრომებს ვკითხულობდი, მივხვდი, რომ თუმცა სტრუქტურული კომპრომისი ყოველთვის წარმოადგენდა დასავლური ფორმებისა და ადგილობრივი სინამდვილის ურთიერთქმედების შედეგს – და თეორია სწორედ ამას წინასწარმეტყველებდა, – ეს კომპრომისი სხვადასხვა ფორმით იჩენდა თავს. ზოგჯერ – განსაკუთრებით, XIX ს. მეორე ნახევრის აზიაში – ის ძალზე არასტაბილური იყო[1]:

---

and Development, p. 68; კურსივი ჩემია. – *ფ.მ..).* ამგვარდვე აფასებს ჯეილ პარლა ტანზიმატის პერიოდს: „განახლების ტენდენციასთან ერთად, არსებობდა გაბატონებული ოტომანური იდეოლოგია, რომელიც ახალ იდეებს ოტომანური საზოგადოებისთვის გამოსადეგ შაბლონად გარდასახავდა. ამასთან, ამ შაბლონის დანიშნულება იყო იმ ორი განსხვავებული ეპისტემოლოგიის შეთავსება, რომლებიც შეუთავსებელ პრიციპებს ემყარებოდა. *გარდაუვალი იყო ამ შაბლონში გზარების გაჩენა და ლიტერატურა მას ასახავდა* ('Desiring Tellers, Fugitive Tales'; კურსივი ჩემია – ფ.მ*..). ჰუსეინ ჰაიკალის რომანის, „ზეინაბის" განხილვისას როჯერ ალენი ეთანხმება შვარცსა და მუკერჯის („ძნელი სულაც არაა ფსიქოლოგიური წინააღმდეგობების გამოვლენა ეპიზოდში,* როდესაც კაიროელი სტუდენტი ჰამიდი, რომელიც იცნობს დასავლურ თხზულებებს თავისუფლებისა და სამართლიანობის შესახებ, მაგალითად, ჯონ სტიუარტ მილის ან ჰერბერტ სპენსერის ნაშრომებს, იწყებს მაღალფარდოვან საუბარს ეგვიპტურ საზოგადოებაში არსებული საქორწინო ტრადიციების შესახებ თავის მშობლებთან, რომლებმაც მთელი ცხოვრება სოფლად გაატარეს: *The Arabic Novel,* p. 34; კურსივი ჩემია – ფ.მ*.).* ჰენრი ჟაო უკვე თვით სათაურში – „უგერგილო მთხრობელი" (იხ., ასევე, უგერგილობის ბრწყინვალე ანალიზი, რომლითაც ეს წიგნი იწყება) – უსვამს ხაზს პრობლემებს, რომლებიც წარმოიშობა დასავლური სიუჟეტებისა და ჩინური ნარატივის გაერთიანებისას: „ცინის გვიანდელი იმპერიის ლიტერატურაში შესამჩნევი ნიშან-თვისებაა მთხრობლის უფრო ხშირი ჩარევა, ჩინური ეროვნული ლიტერატურის ყველა წინამორბედი პერიოდისგან განსხვავებით <...> შენიშვნების - ახალი ნასესხებ ხერხთა განმარტებების უზარმაზარი რაოდენობა ააშკარავებს იმ ფაქტს, რომ მთხრობელს აღელვებს თავისი არასაიმედო სტატუსი <...> მთხრობელი გრძნობს ინტერპრეტაციათა მრავალგვაროვნობის საშიშ შესაძლებლობას <...> ეთიკური კომენტარები უფრო ტენდენციურია, რათა მსჯელობების ორაზროვნება გააქარწყლოს! – და ზოგჯერ თხრობითი სიჭარბეების გამოყენების ტენდენცია იმდენად დაუძლეველია, რომ მწერალს სიუჟეტური ინტრიგა მსხვერპლად მოაქვს, „რათა თავისი მორალური უზადობა გამოააშკარაოს" *(Uneasy Narrator,* pp. 69-71).

[1] ცალკეულ შემთხვევებში თვით ევროპულ რომანთა თარგმანებიც კი ათასგვარ ტრანსფორმაციებს განიცდიდა. „ლამერმურელი პატარძლის" იაპონური თარგმანი, რომელიც ცუბოუტიმ შეასრულა 1880 წელს, გამოქვეყნდა სათაურით „Shumpu jowa" („გაზაფხულის ქარის სასიყვარულო ისტორია"), ხოლო თვით ცუბოუტი „არ თაკილობდა ორიგინალის ტექსტის რედაქტირებას, როდესაც ის არ შეესაბამებდა იაპონელ მკითხველს, ან უოლტერ სკოტის სახეებს ტრადიციული იაპონური ლიტერატურისთვის უფრო დამახასიათებელი გამოთქმებით გადმოსცემდა" (Marleigh Grayer Ryan, 'Commentary' to Futabatei Shimei's *Ukigumo*, New York 1967, pp. 41-42). მატი მოოსას აზრით, მუსლიმანურ სამყაროში „დასავლური ლიტერატურის მთარგმნელები ხშირად თავს უფლებას აძლევდნენ, დაეშვათ მრავალრიცხოვანი და ზედმეტი გადახვევები ორიგინალისგან". იაკუბ სარუფმა შეცვალა უოლტერ სკოტის რომან „თილისმის" სათაური *"Qalb al-Asad ra Salah al-Din*" („ლომგული და სალადინი") და, ასევე, აღიარა, რომ თავს ნებას აძლევ-

ეს გახლდათ „განუხორციელებელი პროგრამა“, როგორც წერდა მიოსი იაპონური ლიტერატურის შესახებ[1]. სხვა შემთხვევებში სიტუაცია სხვადასხვაგვარი იყო ამ ტალღის საწყის და დამამთავრებელ ეტაპებზე (პოლონეთი, იტალია და ესპანეთი ერთ ბოლოში, დასავლეთ აფრიკა – მეორე ბოლოში). ისტორი-

და, გამოეტოვებინა, დაემატებინა და შეეცვალა რომანის ფრაგმენტები, მკითხველთა გემოვნების შესაბამისად. <...> სხვა მთარგმნელები ცვლიდნენ სათაურებს და გმირთა სახელებს, რათა, მათი აზრით, ნათარგმნი ტექსტი უფრო მისაღები ყოფილიყო მკითხველებისთვის და უფრო შესაბამისი – ადგილობრივი ლიტერატურული ტრადიციისთვის“ *(Origins of Modem Arabic Fiction*, p. 106). ანალოგიური მიდგომა გამოიყენებოდა ცინის გვიანდელი იმპერიის ლიტერატურაში, სადაც „თარგმნას თითქმის ყოველთვის ახლდა მანიპულაციები <...> ყველაზე უფრო არსებითი მანიპულაციები მდგომარეობდა მთელი რომანის შინაარსის გადმოცემაში, ისე, რომ სიუჟეტში ჩართული იყვნენ ჩინელი პერსონაჟები და ჩინეთი, როგორც მოქმედების ადგილი. <...> ეს თარგმანები თითქმის ყოველთვის შეკვეცილი იყო. <...> ევროპული რომანები ფრაგმენტული და სწრაფი ხდებოდა და ემსგავსებოდა ტრადიციულ ჩინურ ლიტერატურას“ (Henry Zhao, *Uneasy Narrator,* p. 229).

[1] რატომ არსებობდა ეს განსხვავება? ალბათ, იმიტომ, რომ სამხრეთ ევროპაში ფრანგულიდან ნათარგმნი ნაწარმოებების ტალღა შეეჯახა ადგილობრივ სინამდვილეს (და ადგილობრივ თხრობით ტრადიციებს), რომლებიც, ზოგადად, არც ისე განსხვავდებოდა ფრანგულისგან და, შედეგად, ნასესხები ფორმისა და ადგილობრივი მასალის სინთეზი არც ისე რთული საქმე იყო. დასავლეთ აფრიკაში სიტუაცია კარდინალურად განსხვავდებოდა: იმისდა მიუხედავად, რომ დასავლურმა ლიტერატურამ გავლენა მოახდინა ადგილობრივ პროზაიკოსებზე, თარგმანთა ტალღა აქ გაცილებით უფრო სუსტი იყო, ვიდრე – სხვა ქვეყნებში, ხოლო ადგილობრივი თხრობითი კონვენციები არსებითად განსხვავდებოდა ევროპულისგან (მაგალითად, ზეპირი ტრადიციის გათვალისწინებით). „უცხოური ხერხების“ სესხების სურვილი არც ისე ძლიერი იყო, და თანაც მას არ მიესალმებოდა 1950-იანი წლების ანტიკოლონიური პოლიტიკა. ამიტომ ადგილობრივი კონვენციები პრაქტიკულად ხელუხლებელი სახით არსებობდა. ობეჩინა და კუაისონი ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ დამოკიდებულება დასავლეთაფრიკულ რომანებსა და ევროპულ ნარატივს შორის პოლემიკური იყო: „ყველაზე მნიშვნელოვან განსხვავებას ადგილობრივ დასავლეთაფრიკელთა რომანებსა და სხვა მწერლების რომანებს შორის, სადაც დასავლეთი აფრიკა, უბრალოდ, მოქმედების ადგილს წარმოადგენდა, ის იყო, რომ პირველები ძირითად მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ზეპირი ტრადიციის ასახვას, მაშინ, როდესაც მეორენი მის სრულ იგნორირებას ახდენდნენ“ (Emmanuel Obiechina, *Culture, Tradition and Society*, p. 25). „ყველაზე უმჯობესია, ჩვენ მიერ ლიტერატურის ფორმირების უწყვეტობად წოდებული მოვლენა განვსაზღვროთ, როგორც მითოპოეტიკის მუდმივი დადასტურება. <...> ეჭვგარეშეა, რომ მისი მიზეზია კონცეპტუალური ოპოზიცია იმისადმი, რაც რეალიზმის დასავლურ ვარიანტად მიიჩნეოდა. ამასთან დაკავშირებით უნდა შევნიშნოთ, რომ მთავარი აფრიკელი მწერლების, – მაგალითად, აჩებეს, არმას და ნგუგის – ნაწარმოებებში ხდებოდა განვითარება რეალისტური რეპრეზენტაციიდან მითოპოეტური ექსპერიმენტებისკენ“ (Ato Quayson, *Strategic Transformations*, p. 164).

კოსთა მოწმობით, რომანებს თავიანთი პრობლემები ჰქონდა, მაგრამ ეს პრობლემები არ იყო გამოწვეული შეუთავსებელ ელემენტთა შეჯახებით[1].

ამგვარი მრავალფეროვნება ჩემთვისაც მოულოდნელი აღმოჩნდა. ამიტომ თავდაპირველად დავიბენი და მხოლოდ გარკვეული ხნის შემდეგ მივხვდი, რომ, ალბათ, ეს ყველაზე მნიშვნელოვანი აღმოჩენა იყო, რადგან ადასტურებდა, რომ მსოფლიო ლიტერატურა მართლაც სისტემაა, ოღონდ ისეთი სისტემა, რომელიც *სახესხვაობებისგან* შედგება. სისტემა ერთიანი იყო, მაგრამ – არა ერთგვაროვანი. ინგლისურ-ფრანგული ბირთვის ზეწოლა წარმოადგენდა ამ სისტემის ერთგვაროვნების მიღწევის მცდელობას, მაგრამ მან ვერ შეძლო, სრულად წაეშალა არსებული განსხვავებები (ყურადღება მიაქციეთ, რომ მსოფლიო ლიტერატურის შესწავლა გარდაუვალად იქცევა მსოფლიოში სიმბოლური ჰეგემონიისთვის ბრძოლის შესწავლად). სისტემა ერთიანი იყო, მაგრამ ერთგვაროვნებით არ გამოირჩეოდა. და თუ წარსულს გადავხედავთ, ასეც უნდა ყოფილიყო: როდესაც, 1750 წლის შემდეგ, რომანი პრაქტიკულად ყველგან წარმოიშობა, როგორც კომპრომისი ევროპულ მოდელებსა და ადგილობრივ სინამდვილეს შორის – სხვადასხვა ადგილას ადგილობრივი სინამდვილე განსხვავებული იყო, ხოლო დასავლეთის ზეგავლენა ძალზე არათანაზომიერი: უფრო მძლავრი იყო დაახლოებით 1800 წ. ევროპის სამხრეთში, ვიდრე – დასავლეთ აფრიკაში, დაახლოებით 1940 წელს. ურთიერთმოქმედი ძალები იცვლებოდა და, შესაბამისად, იცვლებოდა კომპრომისიც, რომელიც ამ ურთიერთქმედებათა შედეგად იჩენდა თავს. უნდა ითქვას, რომ ეს ფაქტი საშუალებას იძლევა, აღმოვაჩინოთ განსაცვიფრებელი საკვლევი ტერიტორია შედარებითი მორფოლოგიისთვის (იმის სისტემური შესწავლისთვის, როგორ ვარირებს ფორმები სივრცესა და დროში, რაც ერთადერთი მიზეზია იმისა, რომ შედარებით ლიტერატურათმცოდნეობაში შენარჩუნდა ზედსართავი „შედარებითი“): მაგრამ შედარებითი მორფოლოგია რთული თემაა, რომელსაც ცალკე სტატია უნდა მიეძღვნას.

---

[1] ეს აზრი გამოთქმულია, ასევე, ანტონიო კანდიდოს შესანიშნავ სტატიაში: „ლათინურ-ამერიკული ლიტერატურები] არასოდეს ქმნიდნენ ახალ გამომსახველობით ფორმებს ან საბაზო გამომსახველობით ხერხებს, როგორიც იყო რომანტიზმი (ლიტერატურული მიმდინარეობის დონეზე), ფსიქოლოგიური რომანი (ჟანრის დონეზე), არასაკუთრივ-პირდაპირი მეტყველება (სტილის დონე) <...> მრავალფეროვანი ნატივიზმები არასოდეს კრძალავდნენ ნასესხები ლიტერატურული *ფორმების* გამოყენებას <...> საჭირო იყო ახალი *თემების*, სხვა *თვალსაზრისების* შერჩევა“ („Literature and Underdevelopment“, in: Cesar Fernandez Moreno, Julio Ortega, and Ivan A. Shulman (eds), *Latin America in Its Literature*, New York 1980, pp. 272-273).

ფორმებში ჩაწერილი სოციალური ურთიერთობები

ახლა ნება მიბოძეთ, რამდენიმე სიტყვა დავამატო ტერმინ „კომპრომისთან“ დაკავშირებით. მისი მნიშვნელობა ჩემთვის განსხვავდება იმ მნიშვნელობისგან, რომლითაც ჯეიმისონი მას კარატანის წიგნის წინასიტყვაობაში იყენებს. მისი თვალსაზრისით, ეს დამოკიდებულება ბინარულია: „დასავლური რომანის ფორმალური სტრუქტურები“ და „იაპონური სოციალური სინამდვილის მასალა“ – არსებითად, ფორმა და შინაარსია[1]. ჩემი აზრით ეს უფრო სამკუთხედია: უცხოური ფორმები, ადგილობრივი მასალა... და *ადგილობრივი ფორმები.* თუკი ცოტათი გავამარტივებთ: უცხოური *სიუჟეტი*, ადგილობრივი *პერსონაჟები* და, გარდა ამისა, ადგილობრივი *თხრობითი ხმა:* და სწორედ ეს მესამე განზომილება ყველაზე უფრო არამყარია ამ რომანებში - ყველაზე უფრო ტლანქი, როგორ ჟაო ამბობს ცინის გვიანდელი იმპერიის პერიოდის მთხრობლის შესახებ. და ეს გასაგებია: მთხრობელი გამოთქვამს შენიშვნებს, განმარტავს, აფასებს, და იმ შემთხვევებში, როდესაც „ფორმალური სტრუქტურები“ (ან თვით უცხოელთა რეალური მონაწილეობა) აიძულებს პერსონაჟებს, უცნაურად მოიქცნენ (ასე იქცევიან ბუნცო, იბარა ან ბრას კუბასი), ეს შენიშვნები. რასაკვირველია, ტლანქია – სიტყვამრავალი, არაზუსტი, უმართავი.

„ჩარევები“, როგორც მათ ევენ-ზოჰარი უწოდებს: ძლიერი ლიტერატურები ბოჭავენ სხვა ლიტერატურათა არსებობას, ბოჭავენ *სტრუქტურას.* აი, რას ამბობს შვარცი: „საწყისი ისტორიული პირობები ნაწილობრივ თავს იჩენს სოციოლოგიური ფორმით <...> სოციალური მიმართებები ფორმებშია ჩაწერილი“[2]. ჩვენს შემთხვევაშიც ისტორიული პირობები ვლინდება, როგორც ფორმაზე დაჩნეული „ბზარი“, როგორც ნაპრალი ისტორიასა და დისკურსს, მსოფლიოსა და მსოფლმხედველობას შორის: მსოფლიო ვითარდება უცნობი მიმართულებით, რომელიც ნაკარნახევია გარეშე ძალებით, ხოლო მსოფლმხედველობა ამის გააზრებას ცდილობს და ამიტომ განუწყვეტლივ კარგავს წონასწორობას. როგორც რისალის ხმა (რომელიც მერყეობს კათოლიკურ მელოდრა-

[1] The Importing of the Novel to Brazil', p. 53.

[2] ამ პრობლემის გადაწყვეტა ან გადაუწყვეტლობა რისალის მიერ შეიძლება უკავშირდებოდეს მისი ნაწარმოებების ჭარბ სოციალურ მრავალფეროვნებას (სხვათა შორის, *Noli Me Tangere* შთაგონებულია ბენედიქტ ანდერსონის მიერ იმისთვის, რომ კავშირი დამყარდეს რომანსა და ეროვნულ სახელმწიფოს შორის): როდესაც ერს არა აქვს დამოუკიდებლობა, როდესაც მმართველი კლასი მკაფიოდ არაა გამოყოფილი, არ არსებობს ერთიანი ენა და არსებობს ასობით ურთიერთშეუთავსებელი პერსონაჟი – ასეთ სიტუაციაში ძნელია „ყველას“ სახელით ლაპარაკი და მთხრობლის ხმა ამ ამოცანას თავს ვერ ართმევს.

მასა და განმანათლებლობის სარკაზმს შორის) ან ფუტაბატეის ხმა (რომელიც მოქცეულია ბუნცოს „რუსულ“ მანერებსა და ტექსტში ჩაწერილ იაპონურ საზოგადოებას შორის), ან ჟაოს ჰიპერტროფირებული მთხრობელი, რომელიც სრულიად ვეღარ აკონტროლებს სიუჟეტს, მაგრამ მაინც ცდილობს მის ალაგმვას ნებისმიერ ფასად. ეს ისაა, რასაც გულისხმობდა შვარცი, როდესაც საუბრობდა „საგარეო ვალის“ შესახებ, რომელიც ტექსტის „შემადგენელ ნაწილად“ იქცევა: უცხოური ელემენტი „ერევა“ თვით რომანულ „გამონათქვამში“[1]. ერთიანი და არათანაზომიერი ლიტერატურული სისტემა – უბრალოდ, გარეშე სისტემა როდია, ისარ რჩება ტექსტის ფარგლებს გარეთ, არამედ ის მის ფორმაშია ჩაშენებული.

ხეები, ტალღები და კულტურული ისტორია

სოციალური მიმართებები ჩაწერილია ფორმებში – მაშასადამე, ფორმალური ანალიზი, მისი შეზღუდული შესაძლებლობების გათვალისწინებით – ძალაუფლების ანალიზია (სწორედ ამიტომ შედარებითი მორფოლოგია ეგზომ საოცარი ტერიტორიაა: ფორმათა მრავალფეროვნების შესწავლისას ვიგებთ, თუ როგორია სიმბოლური *ძალაუფლების* მრავალფეროვნება სხვადასხვა ადგილას.). და მართლაც, სოციოლოგიური ფორმალიზმი ყოველთვის წარმოადგენდა ჩემს ინტერპრეტაციულ მეთოდს, და, ჩემი აზრით, ის ძალზე გამოსადეგია მსოფლიო ლიტერატურისათვის... მაგრამ, სამწუხაროდ, უნდა შევჩერდე, რადგან აქ ჩემი კომპეტენციის სფერო მთავრდება. როდესაც აშკარა გახდა, რომ კვლევაში საკვანძო ცვლადს წარმოადგენს მთხრობლის ხმა, ჭეშმარიტი ფორმალური ანალიზი ჩემთვის მიუწვდომელი გახდა, რადგან მოითხოვდა ლინგვისტურ კომპეტენციას, რომელზეც ვერც კი ვიოცნებებდი (დასაწყისისთვის

[1] იშვიათ შემთხვევებში სტრუქტურული სისუსტე უპირატესობად იქცევა, რასაც შვარცის მიერ მაშადუს ნაწარმოებთა ინტერპრეტაცია ააშკარავებს. მაშადუსთან მთხრობლის „ცვალებადობა“ იქცევა „ბრაზილიის მმართველი კლასის ქცევის სტილიზაციად“: ეს უკვე ხარვეზი კი არა, რომანის არსია: „მაშადუ დე ასისის რომანებში ყველაფერი შეფერადებულია მთხრობელთა ცვალებადობით < რომელსაც ავტორი სხვადასხვა ხარისხით იყენებს, ზოგჯერ ბოროტადაც კი, ლიტერატურათმცოდნეები, ჩვეულებრივ, განიხილავენ მას ლიტერატურული ოსტატობის ან ავტორისეული იუმორის კონტექსტში. ძალზე სასარგებლოა მისი, როგორც ბრაზილიის მმართველი კლასის სტილიზაციის განხილვა. იმის ნაცვლად, რომ მიისწრაფოდეს ობიექტურობისა და დამაჯერებლობისკენ, რომელსაც ობიექტურობა უზრუნველყოფს, მაშადუს მთხრობელი ავლენს თავის კადნიერებას – დიაპაზონში მსუბუქი დაცინვიდან ლიტერატურულ ექსჰიბიციონიზმამდე“ (Roberto Schwarz, ‘The Poor Old Woman and Her Portraitist’[1983], in *Misplaced Ideas,* p. 94.)

უნდა მცოდნოდა ფრანგული, ინგლისური, ესპანური, რუსული, იაპონური. ჩინური, პორტუგალიური ენები). და სავარაუდოა, რომ როგორიც უნდა იყოს საანალიზო ობიექტი, ყოველთვის დგება მომენტი, როდესაც მსოფლიო ლიტერატურის კვლევისას ადგილი უნდა დვაუთმოთ ეროვნული ლიტერატურის სპეციალისტს და დავემორჩილოთ მსოფლიოში შრომის განაწილების გარდაუვალ პრინციპს. ის გარდაუვალია არა მხოლოდ პრაქტიკული, არამედ – თეორიული მიზეზების გამო. ეს მასშტაბური თემაა. მაგრამ ნება მიბოძეთ, სქემატურად მაინც მოვნიშნო ის.

მსოფლიო დონეზე (ან, უბრალოდ, უფრო დიდი მასშტაბით) კულტურის ანალიზისას ისტორიკოსები, როგორც წესი, იყენებდნენ ორ ძირითად კოგნიტურ მეტაფორას – ხისა და ტალღისა. ხე – ფილოგენეტიკური ხე, რომელიც დარვინისგან მომდინარეობს, – შედარებითი ფილოლოგიის ინსტრუმენტს წარმოადგენდა: ენობრივი ოჯახები სხვადასხვა მიმართულებით განიტოტება – სლავურ-გერმანული ემიჯნება არიულ-ბერძნულ-იტალიურ-კელტურს, შემდეგ ბალტიურ-სლავური ემიჯნება გერმანულს, შემდეგ კი ლიტვური – სლავურს. ამგვარმა ხეებმა შედარებით ფილოლოგიას საშუალება მისცა, გადაეწყვიტა მნიშვნელოვანი პრობლემა, რომელიც, ალბათ, ასევე, პირველი კულტურული მსოფლსისტემაა: ინდოევროპული ენები – ენობრივი ოჯახი, რომელიც ინდოეთიდან ირლანდიამდეა გადაჭიმული (შესაძლოა, ის არა მარტო ენობრივია, არამედ საერთო-კულტურულიც, მაგრამ აქ საიმედო მტკიცებულებები გაცილებით ნაკლებია). მეორე მეტაფორა – ტალღის მეტაფორა – ასევე გამოიყენებოდა ისტორიულ ლინგვისტიკაში (მაგალითად, შმიდტის „ტალღური თეორია“, რომელიც ზოგიერთ ენობრივ თანხვედრას განმარტავს), მაგრამ ის მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა სხვა დისციპლინებშიც: მაგალითად, ტექნოლოგიათა გავრცელების კვლევაში ან კავალი-სფორცასა და ამერმანის (გენეტიკოსისა და ანთროპოლოგის) მიერ შექმნილ „გავრცელების ტალღების“ შესანიშნავ ინტერდისციპლინურ თეორიაში, რომელიც განმარტავს, როგორ გავრცელდა მიწათმოქმედება ნაყოფიერი ახლო აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთში, შემდეგ კი მთელს ევროპაში.

ხეებიცა და ტალღებიც მეტაფორებია, მაგრამ მათ მხოლოდ ეს ნიშანთვისება ანათესავებს. ხე აღწერს ერთიანობიდან მრავალფეროვნებაზე გადასვლას: ერთი ხე, მრავალი ტოტი – წინარეინდოევროპული ენიდან ათობით სხვადასხვა ენაზე გადასვლა. ტალღა კი საპირისპიროს აღწერს – იმას, თუ როგორ ნთქავს ერთგვაროვნება საწყის მრავალგვაროვნებას. ჰოლივუდის ფილმები, რომლებიც ერთიმეორის მიყოლებით იპყრობს ბაზრებს (ან ინგლისური ენა, რომელიც ასევე ერთიმეორის მიყოლებით იპყრობს ენებს). ხეს სჭირდება გეოგრაფიული *წყვეტა* (იმისთვის, რათა ენები ერთიმეორისგან განიტოტონ,

ისინი თავდაპირველად სივრცობრივად უნდა გაიმიჯნონ, ცხოველთა სახეობების მსგავსად); ტალღებს სძულთ ზღუდეები და ყველაზე უფრო წარმატებით ვრცელდებიან *უწყვეტ* გეოგრაფიულ სივრცეში (ტალღის თვალსაზრისით, იდეალური სამყაროა ტბორი). ხეები და ტოტები – ისაა, რისკენაც მიისწრაფვიან ეროვნული სახელმწიფოები; ტალღები ისაა, რაც ბაზრებზე ხდება). და ასე შემდეგ. ამ მეტაფორებს საერთო არაფერი აქვთ. მაგრამ ორივე მათგანი *ფუნქციონირებს*. კულტურული ისტორია შედგება ხეებისა და ტალღებისგან – მიწათმოქმედების გავრცელების ტალღა ხელს უწყობს ინდოევროპული ენების განტოტებას, რომელსაც შემდგომ გადარეცხავს ლინგვისტურ და კულტურულ კონტაქტთა ახალი ტალღები... იმის გამო, რომ მსოფლიო კულტურა მერყეობს ამ ორ მექანიზმს შორის, მისი ნაყოფები აუცილებლად იქნება კომბინირებული, კომპრომისული, როგორც ეს ხდება ჯეიმისონის კანონის შემთხვევაში. სწორედ ამიტომაა ეს კანონი ქმედითი: იმის გამო, რომ ის ინტუიციურად სწვდება ორი მექანიზმის კვეთას. გავიხსენოთ თანამედროვე ტიპის რომანი: რასაკვირველია,ის ტალღაა (მას რამდენჯერმე ვუწოდე კიდეც ტალღა), მაგრამ ეს ტალღა მიედინება ლოკალურ ტრადიციათა ტოტებს შორის, რომლებიც მას არსებითად ცვლიან.

სწორედ ეს წარმოადგენს საფუძველს იმისთვის, რომ შრომა განაწილდეს ეროვნული ლიტერატურებისა და, მეორე მხრივ, მსოფლიო ლიტერატურის შემსწავლელ ლიტერატურათმცოდნეთა შორის: ეროვნული ლიტერატურა – მათთვის, ვინც ხეებს ხედავს, მსოფლიო ლიტერატურა კი მათთვის, ვინც ტალღებს ხედავს. შრომის განაწილება... და პრობლემა, რადგან ორივე მეტაფორის ფუნქციონირება არ ნიშნავს, რომ ორივე მათგანი ერთნაირი წარმატებით ფუნქციონირებს. კულტურული ისტორიის ნაყოფები ყოველთვის კომბინირებულია – მაგრამ ამ კომბინაციათა წარმომქმნელი რომელი მექანიზმია უფრო მნიშვნელოვანი? შიდა თუ გარე? ხე თუ ტალ;ღა? საბედნიეროდ, შეუძლებელია, ერთხელ და სამუდამოდ გაიცეს პასუხი ამ კითხვაზე, რადგან ეს კამათი სჭირდებათ კომპარატივისტებს. ისინი ყოველთვის ზედმეტად მოკრძალებით, ზედმეტად თავაზიანად იქცეოდნენ ეროვნული ლიტერატურების გარემოცვაში: თითქოს ცალ-ცალკე არსებობდა ინგლისური, ამერიკული გერმანული ლიტერატურები, ხოლო მეზობლად თითქოს ერთგვარი პარალელური სამყარო იყო, სადაც კომპარატივისტები იკვლევდნენ ლიტერატურათა მეორე ერთობლიობას, ისე, რომ პირველისთვის ხელი არ შეეშალათ. არა, მსოფლიო ერთიანია და ლიტერატურებიც ერთიანია. ჩვენ, უბრალოდ, მათ სხვადასხვა კუთხიდან განვიხილავთ და კომპარატივისტებად ვიქცევით ძალზე მარტივი მიზეზის გამო: იმ რწმენის კარნახით, რომ ამგვარი თვალსაზრისი უმჯობესია, მეტი განმარტებითი ძალა აქვს, ტერმინოლოგიურად უფრო დახ-

ვეწილია, თავს არიდებს ამაზრზენ „ცალმხრიობასადა შეზღუდულობას“ . სულ ერთია, რასაც უნდა ნიშნავდეს ეს. მთავარი იდეა ისაა, რომ მსოფლიო ლიტერატურის შესასწავლად (და იმისთვის, რომ შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის კათედრებმა იარსებონ) არ არსებობს სხვა გამართლება, გარდა შემდეგისა: ესაა უსიამოვნებათა წყარო, მუდმივი ინტელექტუალური გამოწვევა ეროვნულ ლიტერატურათა – განსაკუთრებით, მცირე ლიტერატურათა – შესწავლისას. თუკი შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა ასეთი არ იქნება, ის, საერთოდ, არ იარსებებს. არ იარსებებს! „ნუ მოიტყუებ თავს, – წერს სტენდალი თავისი საყვარელი გმირის შესახებ, – შენთვის შუალედური გზა არ არსებობს“. იგივე შეიძლება ითქვას ჩვენ შესახებაც.

თარგმნა **თამარ ლომიძემ.**

თარგმანი შესრულებულია შემდეგი წყაროდან:
ფრანკო მორეტი, დისტანციური კითხვა.
Moretti, Franco. Distant Reading. Verso, 2013.